

PRAKSA I STATUS ISTORIJSKOG ARHIVA SUBOTICA U TRANZICIJI

Kada govorimo o tranziciji u Srbiji, pravo tranziciono vreme započelo je posle 5. oktobarskih promena 2000. godine, kada je otvoren proces brojnih promena u ukupnim društvenim - političko - ekonomskim odnosima, koji se odrazio i na status arhivskih ustanova u Republici.

Novonastale promene u društvu, reflektovale su se i na Arhive.

Gledano iz ugla arhiva kao ustanove kulture nezavršen proces korenitih promena društvenog sistema kao i stvarne promene u svojinskim odnosima dovele su nas u nezavidan položaj.

Pravni osnov na osnovu kojih deluju Arhivi u Srbiji predstavlja pre svega Zakon o kulturnim dobrima (Sl.g. RS 71/94) potom izvršni propisi ovog zakona (Pravilnik o načinu vođenja evidencije registraturskog materijala koji uživa prethodnu zaštitu, Pravilnik o programu polaganja stručnog ispita, Pravilnik o bližim uslovima za početak rada i obavljanje delatnosti ustanova zaštite kulturnih dobara, Rešenje o utvrđivanju teritorije arhiva i dr). Pored ovih za rad arhiva se primenjuje i Zakon o lokalnoj samoupravi (Sl.g. 9/2002), Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti pokrajine (6/2002), Zakon o delatnosti od opšteg interesa u oblasti kulture (Sl.g. 49/92), Zakon o javnim službama, Zakon o finansiranju gradova i opština, Zakon o radu kao i opšti i posebni kolektivni ugovori koji se odnose na kulturu ili arhive.

Međutim novonastale situacije u društvu koje su jasan produkt tranzicije iziskuju donošenje novog Zakona o kulturi kao i Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj službi. Zakonom o kulturi bi se trebao utvrditi opšti interes u kulturi, način njegovog ostvarivanja, obavljanje kulturne delatnosti, prava obaveze i odgovornosti Republike, pokrajine i jedinice lokalne samouprave u organizovanju, ostvarivanju i finansiranju kulturnih delatnosti, kao i delatnost zaštite kulturnog nasleđa.

Odlukom Ministarstva kulture Republike Srbije avgusta meseca 2007. godine imenovana je radna grupa za izradu nacrtu Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj službi koja je imala zadatak da uskladi postojeći pravni sistem o arhivskoj građi i arhivskoj službi sa tekućim društvenim potrebama, kao i savremenim domaćim i svetskim iskustvima u toj oblasti.

Našavši se u situaciji u kojoj kao posledica katastrofalne politike devedesetih godina dvadesetog veka državna i društvena preduzeća propadaju ili prodajom postaju privatna svojina ili svojina akcionarskih društava arhivi su priklješteni između postojeće situacije, gde su primorani

što zbog stečaja što zbog nepostojanja pravnih sledbenika tih preduzeća da preuzimju njihovu građu i između zakona koji nalažu njihovo preuzimanje, a pri tom ne vodeći računa o uslovima pod kojima se ono vrši. Jer jedan od najvećih problema jeste smeštanje „silom zakona“ preuzete građe za koju ne postoji dovoljan prostor ili je on neadekvatan, što nam dodatno otežava rad.

Postojeća faktička situacija iziskuje donošenje novog zakona o arhivskoj građi i arhivskoj službi , gde bi se pored ostalih rešio i ovaj problem.

Zakonom bi trebalo utvrditi obavezu svih pravnih subjekata da se sa svojom građom ponašaju u skladu sa zakonom, da donose normativna akta, da sređuju građu, obaveštavaju nadležne arhive, te da je istekom roka istima predaju. Isto tako, arhivi su prinuđeni da preuzimaju arhivsku građu privatizovanih preduzeća iz razloga što Zakon o kulturnim dobrima eksplicitno ne govori o njenoj sudbini nakon postupka stečaja ili likvidacije, te se na taj način stvara vakum u zakonu.

Pokazalo se u praksi da se postojeći zakoni nisu uvek mogli dosledno primeniti, a preduslov zaštite arhivske građe i registratorskog materijala je dosledno primenjivanje zakona na terenu tj. dobro arhivsko zakonodavstvo.

U situaciji gde veliki broj društvenih preduzeća pada pod stečaj ili likvidaciju ili se integriše sa drugim preduzećem ili pak prelazi u privatnu svojinu, dolazi do fluktuacije radnika tih preduzeća što se odslikava na otežan rad arhiva.

Tokom perioda tranzicije radnici spoljne službe IAS- a se neretko susreću sa problemom neadekvatnog vođenja arhiva i ukupnog stanja sređenosti arhiva na terenu što je posledica masovnog otpuštanja radnika u preduzećima kao tehnološkog viška, te njihovog odlaska u penziju. Na taj način se u velikom broju preduzeća dotadašnji arhivari zamenjeni novima, kojima je rad sa arhivom u potpunosti nepoznat što zbog ne shvatanja potrebe čuvanja arhivske građe i registratorskog materijala što zbog nedostatka svesti o tome kakva je njena važnost .

U tom smislu, Zakon bi trebao da obezbedi pravne instrumente, da jasno definiše sposobnost arhiva da na stručnom planu odlučujuće utiče na odnose države prema dokumentu kao i na podizanje svesti o značaju dokumenata i arhiva .

Od velikog je značaja i da se novim zakonom utvrdi obaveza države da na adekvatan način finansira arhive. Kada bi se republičkim, opštinskim, pokrajinskim budžetom obezbedila odgovarajuća sredstva za obezbeđenje prostora za smeštanje arhivske građe i dokumentarnog materijala , ogromna količina još nepreuzete građe bi bila na adekvatan način zbrinuta i sačuvana za generacije koje dolaze. Naime većina propisa je dosta nejasna, takođe nije

iskristalisano pitanje da li su arhivi republičke ili pokrajinske ili opštinske ustanove.

Uzimajući u obzir dosadašnji period tranzicije, kao i posledice koje ona nosi sa sobom pokušaćemo vam predočiti kakav je ona trag ostavila na naš arhiv.

Od 2001. godine jedan od pokazatelja promene dotadašnjeg stanja je uspostava i obnavljanje međunarodne saradnje. Počevši od 2003. godine uspostavljeni su kontakti i realizovane su uzajamne posete, razmena iskustva, učešće u stručnim skupovima i konferencijama sa Državnim arhivom u Osijeku, Državnim i Gradskim arhivima u Budimpešti, kao i u županijskim arhivima u Kečkemetu i Segedinu, odnosno Sentešu. Međusobne posete su doprinele boljoj informisanosti i razmeni iskustava kako na stručnom tako i naučnom planu. U većini slučajeva kolege su učestvovala sa naučnim referatima prilikom savetovanja o raznim temama iz arhivistike.

Otvaranje prema susednim državama odrazilo se na povećan broj inostranih istraživača . Na osnovu Zakona o utvrđivanju određenih nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine, Pokrajina je dobila prava i obaveze koje se odnose na arhivsku mrežu u Vojvodinim, tako da dozvolu za rad stranim istraživačima izdaju pokrajinski organi, što je povećalo njihov broj i efikasnost u radu.

Proteklih godina broj domaćih i inostranih istraživača raste, u proseku je od 60 do 90 istraživača godišnje. Njihova interesovanja su uglavnom usmerena na istraživanje dokumenata iz arhivskih fondova starijeg perioda kao što su na primer: Fond crkvenih matičnih knjiga , Senat grada Subotice, Gradsko veće slobodnog kraljevskog grada, Zbirka projekata, Kartografska zbirka ,Gradski narodni odbor Subotica. Slična situacija je i sa podnetim zahtevima u javne i privatno – pravne svrhe pogotovo u poslednje tri godine (2004 godine 341 zahtev; 2005 godine 1239 zahteva; 2006 godine 1727 zahteva; 2007 godine 392 zahteva;), kada su doneti : Zakon o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama (Sl.gl. 46/2006) kojim se uređuju uslovi, način i postupak vraćanja imovine koja je na teritoriji RS oduzeta od crkava i verskih zajednica kao i od njihovoh zadužbina i društava, Zakon o prijavljivanju i evidentiranju oduzete imovine (Sl.gl.RS 45/2005), kojim se uređuje postupak prijavljivanja i evidentiranja imovine na teritoriji RS oduzeta bez naknade tržišne vrednosti ili pravične naknade , primenom propisa i akata o nacionalizaciji, agrarnoj reformi, konfiskaciji, rekestaciji, eksproprijaciji i drugih propisa primenjivanih posle 9. marta 1945. godine, kao i Zakon o planiranju i izgradnji (Sl.gl. 47/2003). Podneti zahtevi se

mahom odnose na izdavanje potvrda o radnom stažu i zaradama, izdavanje projektnih dokumentacija itd.

U vremenu pred nama, jedno od pitanja ne manje važno predstavlja zaštita porodičnih i ličnih fondova i zbirki u ličnoj svojini fizičkih lica. Kako su se dosadašnji propisi pokazali kao nepotpuni jer su dozvoljavali da pojedini privatni arhivi ostanu van sistema zaštite, postavlja se pitanje na koji način će doći pre svega do podataka na terenu a potom na koji način ih privoleti ukoliko su ti podaci značajni za društvo nauku i kulturu da bi se preuzeli u arhiv. Tako je u proteklom periodu IAS preuzeo dokumentaciju o nekoliko ličnosti kao na primer dokumentaciju o Lifka Šandoru , Dr. Klein – u, kao i dokumentaciju Marte Kovač Kenjereš. Dokumentacija ovih stvaralaca je je preuzeta uz određene uslove, koji su regulisani ugovorom između imalaca i nadležnog arhiva.

Kulturno – obrazovna delatnost Subotičkog arhiva ogledala se u izložbama arhivskih dokumenata, predavanjima, rađeni su projekti sa drugim ustanovama kulture (arhivisti IAS – a učestvovali su u prevođenju i pripremi za domaću primenu međunarodno standardizovanih propisa iz oblasti arhivistike, rađeno je na usaglašavanju novog metodološkog uputstva koji se odnosi na izradu analitičkih opisa i registara za analitičke inventare i kataloge dokumenata, zaposleni aktivno učestvuju u radu pokrajinskih i republičkih tela), održavana su predavanja đacima kojima je cilj bio upoznavanje sa arhivom itd.

Počevši od 1992 godine kada je kupljen prvi računar , pa preko 1995 godine kada je ustrojen mrežni sistem u arhivu, danas arhiv raspolaže Windows operacionom mrežom i Windows operativnim sistemom koja je osavremenjena krajem 2005. godine, tako da danas svaki stručni radnik raspolaže računarom (ukupno 20 računara), a radi se i na ukuljučenju u Arhivsku mrežu Arhiva Vojvodine.Od 2007. godine u cilju zaštite arhivske građe pored dotadašnjeg skeniranja otpočeo je rad na digitalizaciji crkvenih matičnih knjiga.Od 2005 kada je arhiv od Opštine Subotice dobio na raspolaganje još jedan depo permanentno raste nabavka arhivskih kutija, i metalnih polica. Isto tako povećao se i broj zaposlenih koji sada iznosi 21.

Danas arhiv pohranjuje preko 5496 dužnih metera arhivske građe i registratorskog materijala sa prostorom ukupne površine 2321.19 m², od čega depoi činie 1800.40 m² koje se nalaze na čak četiri lokacije što predstavlja veliki problem .

Kako se još uvek nalazimo u periodu tranzicije, u vremenu prelaska društvene imovine u privrednu svojinu, u vremenu razvoja informacione tehnologije, težnja našeg arhiva jeste da stvori jedan moderan i savremen

arhiv, koji će biti usklađen sa svim principima struke i novim naučnim tendencijama koje se primenjuju u ovim ustanovama.